

PROCESINIAI SAUGIKLIAI EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE PAGAL EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJOS 8 STRAIPSNĮ

Erika Leonaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: erika.leonaite@infolex.lt

Straipsnyje nagrinėjama procesinių saugiklių samprata ir vaidmuo Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį. Daroma išvada, kad procesiniai saugikliai gali būti pasitelkiami kaip kriterijus sprendžiant, ar buvo išlaikyta sąžininga asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra, bei nustatant valstybės vertinimo laisvės ribas.

The article deals with the concept and role of procedural safeguards in Article 8 cases in the jurisprudence of the European Court of Human Rights. It is argued that procedural safeguards gain significance as a criterion both helping to establish a fair balance between private and public interest and to define the limits of the State's margin of appreciation.

Įvadas

Procesinis žmogaus teisių aspektas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK, Konvencija) sistemoje pasireiškia dvejopai. Visų pirma Konvencijos ir papildomų protokolų tekste yra tiesiogiai įtvirtintos procesinės teisės – teisė į teisingą teisminį nagrinėjimą (EŽTK 6 str.), teisė į laisvę ir saugumą (EŽTK 5 str.)¹, teisė į veiksmingą teisinę gynybos priemonę (EŽTK 13 str.),

procesiniai saugikliai užsieniečių išsiuntimo atveju (7 protokolo 1 str.), teisė apskųsti baudžiamosiose bylose (7 protokolo 2 str.), teisė į žalos atlyginimą dėl klaidingo nuosprendžio (7 protokolo 3 str.) bei teisė nebūti dukart teisiamam ar nubaustam už tą patį nusikaltimą (7 protokolo 4 str.).

Kita procesinio aspekto raiškos forma – Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT, Teismas) praktikoje plėtojami „numanomi“ (angl. *implicit, inherent*) procesiniai reikalavimai, siejami su poreikiu apsaugoti Konvencijoje įtvirtintas materialines teises. Žmogaus teisių doktrinoje šių reikalavimų vaidmens didėjimas įvardijamas „procedūralizacijos“ (angl.

¹ Nors teisė į laisvę ir saugumą iš esmės yra materialinė, tačiau 5 straipsnio nuostatos daugiausia skirtos apibrėžti valstybės pozityvias procesines pareigas, turinčias apsaugoti asmenis, kurių laisvė yra apribota [1, p. 59].

proceduralization) terminu [4, p. 455; 5, p. 87; 11, p. 7]. Ryškiausiai „procedūralizacijos“ pavyzdžiu galima laikyti teisės į gyvybę bei kankinimų ir nežmoniško elgesio draudimo srityje suformuluotą procesinę valstybės pareigą atlikti veiksmingą gyvybės atėmimo, galimų kankinimo ar nežmoniško elgesio atvejų tyrimą. Byloje *Silih v. Slovenia* [67] Teismas pripažino, jog valstybės pareiga atlikti veiksmingą tyrimą pagal EŽTK 2 straipsnį išsirutuliojo į savarankišką ir autonomišką pareigą, o tai lemia galimybę vertinti tyrimo kokybę atskirai nuo materialinių teisės į gyvybę aspektų. Vėliau ši nuostata buvo pakartota bylose *Dvoracek and Dvorackova v. Slovakia* [32], *Varnava and Others v. Turkey* [79], *Jasinskis v. Latvia* [40] ir kt.

Procesiniai reikalavimai svarbūs ir EŽTT nagrinėjamosiose santykinėse teisėse bylose. Pavyzdžiui, nuosavybės apsaugos kontekste Teismas laikosi pozicijos, jog yra numanoma, kad nacionalinė teisė turi suteikti apsaugą nuo savavališko valstybės pareigūnų veikimo, o visoks nuosavybės teisės ribojimas turi būti lydimas tinkamų procesinių garantijų [22].

Numanomų procesinių reikalavimų kategorijai priklauso ir šio straipsnio tyrimo objektu esantys procesiniai saugikliai, skirti užtikrinti teisę į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui. EŽTK 8 straipsnio tekstinė formuluotė² įtvirtina materialines

teises – teisę į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui, būsto neliečiamybei ir susirašinėjimo slaptumui. Tačiau praktikoje, svarstant galimus EŽTK 8 straipsnio pažeidimo atvejus, plėtojamas ne tik tiesiogiai Konvencijos tekste įtvirtintų sąvokų, tokių kaip antai „privatus gyvenimas“ ar „šeimos gyvenimas“ turinys, bet ir nemažai dėmesio skiriama procesiniams asmens teisę į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui lemiančių sprendimų priėmimo nacionalinėse institucijose aspektams.

Straipsnio tikslas – pasitelkiant loginę, sisteminių ir analitinių metodus atskleisti procesinių saugiklių sampratą bei vaidmenį EŽTT atliekamoje valstybės išpareigojimų pagal EŽTK 8 straipsnį analizėje. Straipsnio aktualumą lemia tai, jog dažnai EŽTK pažeidimas nustatomas dėl procesinio pobūdžio aplinkybių, todėl šios srities tyrimai yra būtini, siekiant užtikrinti veiksmingesnį EŽTK taikymą nacionalinėje teisėje. Kartu pažymėtina, kad kol kas žmogaus teisių doktrinoje procesinių reikalavimų vaidmeniui nėra skiriama daug dėmesio. Procesinių reikalavimų apžvalgą vaikų globos bylų kontekste pateikė Gediminas Sagatys [10], Ursulla Kilkelly [8], Alastair Mowbray [9], tačiau procesinių saugiklių taikymo praktika kitose Konvencijos 8 straipsnio bylose kol kas nesulaukė pakankamo dėmesio. Teoriniu požiūriu procesinių saugiklių vaidmenį nagrinėjo Jonas Christoffersenas, atskleidęs jų sąsają su subsidiarumo principu [4]. Šio straipsnio originalumas grindžiamas siekiu ne tik pristatyti svarbiausius su teise į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui susijusius procesinius saugiklius, bet ir pateikti jų sampratą, iširti jų ryšį su EŽTT jurisprudencija.

pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

² 8 straipsnis. Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą:

1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

2. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip

dencijoje naudojamu sąžiningos pusiausvyros principu bei atskleisti jų reikšmę nuostatant valstybės vertinimo laisvės ribas.

1. Konvencijos 8 straipsnio kontekste taikomų procesinių saugiklių samprata

Dar 1987 m. byloje *B v. the United Kingdom* [15] ir *R. v. the United Kingdom* [60] priimtuose sprendimuose EŽTT konstatavo, kad, „nors Konvencijos 8 str. nėra tiesiogiai įtvirtintų procesinių reikalavimų, tačiau sprendimų priėmimo procesas vietos institucijoje įtakoja ir sprendimo esmę, todėl Teismas turi teisę atsižvelgti į šį procesą vertindamas, ar jis buvo sąžiningas ir užtikrino tinkamą pagarbą 8 str. saugomiems interesams“. Ši proceso kokybės svarbą atskleidžianti nuostata buvo ne kartą pabrėžta ir vėlesnėse su teise į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui susijusiose bylose [53; 18; 19; 24; 66; 44; 82].

Teismo suformuluotas sprendimų priėmimo procesui keliamas sąžiningumo kriterijus konkretinamas procesiniais reikalavimais, Teismo praktikoje dažnai įvardijamais procesinių saugiklių (angl. *procedural safeguards*) terminu³. Atsižvelgiant į santykių, patenkančių į EŽTK 8 straipsnio taikymo sritį, įvairovę, pažymėtina, kad konkretūs procesiniai saugikliai priklauso nuo individualių bylos aplinkybių, tačiau, siekiant sukonkretinti tyrimo dalyką, tikslinga aptarti dažniausiai Teismo praktikoje pabrėžiamus saugiklius.

³ EŽTT jurisprudencijoje įvardijant sprendimų priėmimo procesui keliamus reikalavimus vartojamas tiek procesinių saugiklių, tiek procesinių reikalavimų terminas. Šiuos terminus sinonimiškai vartoja ir sprendimo priėmimo procesui keliamų reikalavimų turinį nagrinėjantys autoriai – U. Kilkelly, J. Christoffersenas, G. Sagatys. Straipsnyje pagrindine sąvoka laikomas procesinių saugiklių terminas, kaip geriau išreiškiantis nesa- varankišką, materialinių teisių apsaugai skirtą jų pobūdį.

1.1. Procesinių saugiklių turinys

Veiksmingo dalyvavimo priimant sprendimus užtikrinimas. Šių saugiklių Teismas dažniausiai pabrėžia su vaikų globa susijusiose bylose, kur nurodoma būtinybė įtraukti pareiškėjus (tėvus ar kitus į vaiko globą pretenduojančius asmenis) į sprendimų priėmimo procesą nacionalinėse institucijose tiek, kad būtų užtikrinta reikiama jų interesų apsauga, t. y. kad priimami sprendimai nebūtų vienašališki ir būtų atsižvelgta į šių asmenų interesus [80; 33; 71; 42; 38]. Kaip teigia teisėja F. Tulkens, šiose bylose Teismas, prieš pereidamas prie valstybių vertinimo laisvės klausimo, įsitikina, ar teismų institucijos ėmėsi priemonių, kad jų sprendimą lydėtų visos įmanomos garantijos, ypač leidžiančios šalims veiksmingai dalyvauti priimant sprendimus (dalyvavimas posėdžiuose, teisinis atstovavimas ir t. t.) [11, p. 6]. Pavyzdžiui, byloje *Jucius and Juciuvienė v. Lithuania* Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas buvo konstatuotas nustačius, jog procesas dėl pareiškėjų dukterėčių globos apeliacinės instancijos teisme, kur buvo sprendžiamas fakto klausimas, t. y. kam turi būti patikėta mergaičių globa, bei buvo vertinamas pareiškėjų charakteris, motyvai ir mergaičių norai, vyko rašytinio proceso tvarka, todėl nei pareiškėjai, nei mergaitės neturėjo galimybės pristatyti savo pozicijos [42].

Su galimybe veiksmingai dalyvauti priimant sprendimus susijęs ir reikalavimas atskleisti tėvams informaciją (dokumentus ir kitus įrodymus), turinčią įtakos sprendimams dėl vaiko perdavimo valstybės globai [72; 53; 80; 37]. Šis reikalavimas gali būti vertinamas ir kaip procesinės lygybės apraiška Konvencijos 8 straipsnio kontekste, nes galimybė susipažinti su įrodymais tiesiogiai susijusi su tėvų (ar kitų

į globą pretenduojančių asmenų) galimybe pateikti savo poziciją ir argumentus sprendimus priimančioms institucijoms. Be to, kaip nurodė Teismas byloje *T. P. and K. M. v. the United Kingdom* [72], teisė susipažinti su surinkta medžiaga svarbi ne tik tėvų galimybei nurodyti jiems palankias aplinkybes, pagrindžiančias jų gebėjimą tinkamai pasirūpinti vaiku, bet ir leidžia tėvams suvokti traumuojančius įvykius, turinčius įtakos visai šeimai. Kita vertus, šis reikalavimas nėra absoliutus, nes gali susiklostyti aplinkybės, kai teisė susipažinti su tam tikra medžiaga prieštarautų vaiko interesams, tačiau, kilus tokio pobūdžio įtarimams, valstybės institucijos privalo savo iniciatyva kreiptis į teismą, kad jis priimtų sprendimą šiuo klausimu [72].

Pažymėtina, kad nors veiksmingam dalyvavimui priimant sprendimus užtikrinti Teismas daugiausia dėmesio skiria „šeimoms gyvenimo“ byloje, ypač susijusiose su vaikų globos klausimais, tačiau šio procesinio saugiklio veikimo sritis jomis neapsiriboja. Pavyzdžiui, byloje *Shtukatorov v. Russia* viena iš aplinkybių, lėmusių Teismo išvadą dėl pareiškėjui pritaikytos pripažinimo neveiksniu priemonės neproporcingumo, buvo ta, kad pareiškėjui nebuvo sudaryta galimybė dalyvauti teismo posėdyje, kuriame buvo sprendžiamas jo pripažinimo neveiksniu klausimas [66]. Būtinybė tinkamai įtraukti asmenį į sprendimų priėmimo procesą pažymėta ir byloje *Tysiac v. Poland*, kurioje procesinių saugiklių stoka abortų atlikimo sąlygas ir tvarką reglamentuojančiuose teisės aktuose ir jų taikymo praktikoje lėmė išvadą, jog Lenkija pažeidė pozityvią pareigą užtikrinti pagarbą pareiškėjos privačiam gyvenimui [75].

Rungimosi principu grindžiama Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta teisės ribo-

jančių sprendimų priežiūra. Šis saugiklis itin aktualus tais atvejais, kai asmeniui taikomi apribojimai yra grindžiami nacionalinio saugumo interesais. Bylose *C.G. and Others v. Bulgaria* bei *Kaushal and Others v. Bulgaria* EŽTT pabrėžė, jog net kai atvejis susijęs su nacionaliniu saugumu, teisėtumo ir teisės viršenybės demokratinėje visuomenėje idėjos reikalauja, kad pamatinėms asmens teisėms turinčios įtakos priemonės galėtų būti peržiūrimos nepriklausomos institucijos, galinčios patikrinti sprendimo priežastis ir reikšmingus įrodymus, taikant rungimosi principą (angl. *adversarial proceedings*) [21; 45]. Tais atvejais, kai asmuo neturi galimybės pats kreiptis į teismą dėl jam taikomų apribojimų, nes jie taikomi be asmens žinios, pavyzdžiui, slaptas asmens stebėjimas, telefoninių pokalbių klausymasis ar kitos operatyvinės priemonės, reikalaujama, kad būtų procedūra, kurios metu tokių priemonių taikymo pagrįstumą ir trukmę patikrintų nepriklausoma ir nešališka institucija (įprastai tokia institucija laikomas teismas, tačiau šis reikalavimas gali būti patenkintas ir tais atvejais, kai priežiūrą atlieka neteisminė, tačiau nepriklausomumo ir nešališkumo kriterijus atitinkanti kompetentinga institucija) [47; 62; 46].

Teismų sprendimų tinkamas motyvavimas ir pagrindimas. Teisminės ar ją atitinkančios priežiūros bei galimybės veiksmingai dalyvauti procese reikalavimai nėra savitiksliai. Jais siekiama garantuoti, kad priimat sprendimus būtų tinkamai atsižvelgta į asmens, kurio teisių ribojimo klausimas sprendžiamas, interesus. Tai lemia reikalavimą, kad teismo sprendimas būtų tinkamai motyvuotas ir pagrįstas. Pavyzdžiui, jau minėtose bylose *C.G. and Others v. Bulgaria* [21] bei *Kaushal and Others*

v. *Bulgaria* [45] EŽTK 8 straipsnio pažeidimą lėmė tai, kad nacionaliniai teismai tik formaliai patikrino vykdomosios valdžios institucijų sprendimus dėl pareiškėjų deportacijos. Šiose bylose Teismas net netyrė pareiškėjams pritaikytų apribojimų tikslingumo ir būtinumo, konstatavęs, jog tokiu atveju apribojimas negali būti laikomas atitinkančiu teisėtumo („numatyta įstatyme“) reikalavimu. O su iškeldinimu iš būsto susijusiose bylose pabrėžiama asmens teisė pateikti argumentus dėl jam taikomo apribojimo proporcingumo ir atitinkamai teismo pareiga šiuos argumentus įvertinti. Bylose *McCann v. the United Kingdom*, *Kay and Others v. the United Kingdom*, *Paulic v. Croatia* EŽTT nurodė, jog „asmuo turi teisę, kad jam pritaikytos priemonės proporcingumą iširtų nepriklausomas teismas, atsižvelgdamas į Konvencijos 8 straipsnio principus“ [44; 52; 59].

Aptariant procesinius saugiklius svarbu pažymėti, kad jie yra susiję, todėl, nesudarius asmeniui galimybės veiksmingai dalyvauti pradiniame jo teisėms turinčiame įtakos sprendimų priėmimo procese, gali būti paneigta jo galimybė pasinaudoti kitais procesiniais saugikliais. Tokia situacija susiklostė byloje *Turek v. Slovakia* [76], kur Teismas nustatė, jog pareiškėjui iliustracijos procedūrų metu nebuvo suteikta galimybė susipažinti su išlaptinta jį liečiančia informacija, tai lėmė, kad jis negalėjo veiksmingai ginčyti kompetentingų institucijų sprendimų ir taip buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis.

1.2. Procesinių saugiklių ir teisės į teisingą teismą santykis

Iš pateiktų procesinių saugiklių pavyzdžių matyti, kad jie yra artimi EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai teisei į teisingą teis-

mą. Procesinio teisės į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui aspekto santykių su teisės į teisingą teismą turinį sudarančiomis garantijomis Teismas išaiškino byloje *McMichael v. the United Kingdom*, pabrėždamas skirtumą tarp Konvencijos 6 straipsnio ir 8 straipsnio saugomų interesų ir tikslų. EŽTT nurodė, kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinama teisė į teismą nustatant asmens civilines teises ir pareigas, o 8 straipsnio procesiniai reikalavimai apima ne tik teismines, bet ir administracines procedūras, be to, yra pagalbiniai ir padeda platesniam tikslui – užtikrinti tinkamą pagarbą, *inter alia*, šeimos gyvenimui. Skirtumas tarp saugiklių, taikomų pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį ir 8 straipsnį, tikslų lemia, jog tam tikromis aplinkybėmis tie patys faktai gali būti tiriami ir pagal 6, ir pagal 8 straipsnius [53].

Taigi išryškėja du esminiai skirtumai tarp teisės į teisingą teismą bei teisės į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui kontekste taikomų procesinių saugiklių. Visų pirma, instituciniu požiūriu iš Konvencijos 8 straipsnio kylančių reikalavimų taikymo sritis neapsiriboja teismo procesu ir apima įvairiose institucijose vykstantį šiame straipsnyje įtvirtintas teises įtakojantį sprendimų priėmimo procesą. Kaip pavyzdį galima pateikti byloje *Hatton v. the United Kingdom* ir *Taskin and Others v. Turkey* suformuluotus procesinius reikalavimus, keliamus sprendimų priėmimo procesui aplinkosaugos ir ekonominės politikos srityje. Čia greta būtinybės sudaryti asmenims galimybę apskusti teismui kiekvieną sprendimą, veiksmą ar neveikimą, jei jie mano, kad nebuvo pakankamai atsižvelgta į jų interesus, EŽTT pažymėjo ir poreikį atlikti atitinkamus tyrimus, leidžiančius numatyti ir įvertinti planuojamos veiklos

padarinius, kad būtų nustatyta sąžininga skirtingų konkuruojančių interesų pusiausvyra, bei sudaryti visuomenei galimybę susipažinti su tokių studijų išvadomis ir kita informacija, leidžiančia įvertinti galimas grėsmes [38; 73].

Antra, šie reikalavimai nėra savarankiški, o yra išvestiniai iš Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos pozityvios valstybės pareigos užtikrinti pagarbą šio straipsnio saugomiems interesams, todėl jų tikslas yra veiksminga straipsnyje įtvirtintų materialinių teisių apsauga, neapsiribojanti EŽTK 6 straipsnio 1 dalies taikymo sritimi (asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto baudžiamojo kaltinimo klausimo sprendimu). Pavyzdžiui, byloje *Gulijev v. Lithuania* Azerbaidžano pilietis skundėsi, kad sprendimas deportuoti jį iš Lietuvos kaip keliantį grėsmę nacionaliniam saugumui, pagrįstas įslaptintoje pažymoje esančia informacija, pažeidė Konvencijos 6 ir 8 straipsnius. Šioje byloje Teismas pareiškėjo skundus dėl galimų EŽTK 6 straipsnio pažeidimų pripažino nepriimtinais *ratione materiae*, nes EŽTK 6 straipsnio 1 ir 2 dalys netaikytinos teismo procesams dėl asmens deportacijos. Tačiau, vertindamas situaciją iš Konvencijos 8 straipsnio perspektyvos, Teismas atsižvelgė į tai, jog savo sprendimus Lietuvos administraciniai teismai grindė tik įslaptintoje pažymoje pateikta informacija, su kuria nebuvo leista susipažinti pačiam pareiškėjui, taip suvaržant jo gynybos teises. Ši aplinkybė tapo vienu iš argumentų, lėmusių Teismo išvadą, kad pareiškėjui pritaikytas apribojimas nebuvo būtinas demokratinėje visuomenėje ir buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis [36].

1.3. Procesinių saugiklių vieta valstybės pareigų sistemoje

EŽTT jurisprudencijoje plėtojamos dvejopos – negatyvios ir pozityvios – valstybių pareigos garantuojant Konvencijoje įtvirtintas teises. Bendriausiu požiūriu negatyvios pareigos suvokiamos kaip valstybės išpareigojimas susilaikyti nuo savavališkų Konvencijos ginamas teises pažeidžiančių veiksmų, o pozityvios numato pareigą atlikti aktyvius veiksmus, skirtus Konvencijos teisių apsaugai. Savo ruožtu pozityvios pareigos skirstomos į materialines: pavyzdžiui, pareiga teisiškai pripažinti transseksualų tapatybę, ir procesines, reikalaujančias sukurti nacionalines procedūras, skirtas apsaugoti Konvencijoje įtvirtintas teises ir suteikti gynybą šių teisių pažeidimo atveju [11, p. 5–6; 1, p. 16; 4, p. 100]. Konvencijos 8 straipsnio kontekste pozityvios valstybės pareigos išvedamos iš 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos pagarbos sąvokos [48; 61; 75].

Vertinant procesinių saugiklių vietą valstybės pareigų sistemoje pažymėtina, kad Teismo argumentacijoje procesiniai reikalavimai siejami su Konvencijos veiksmingumo principu, t. y. su nuostata, jog Konvencijos tikslas yra garantuoti teises, kurios yra praktinės ir veiksmingos, o ne teorinės ir iliuzinės [76; 25; 75]. Kaip nurodo A. Mowbray, šios nuostatos esmė yra idėja, kad valstybės negali įvykdyti pagal Konvenciją prisiimtų išpareigojimų tiesiog būdamos pasyvios [9, p. 78]. Tai suponuoja pozityvų procesinių saugiklių pobūdį, atsiskleidžiantį ir *McMichael* byloje Teismo suformuluotoje nuostatoje, jog jų tikslas – „užtikrinti tinkamą pagarbą, *inter alia*, šeimos gyvenimui“. Pozityvų saugiklių pobūdį pripažįsta ir L. Wildhaberis, tei-

giantis, jog „praktiškai visos Konvencijoje įtvirtintos garantijos apima ir numanomą pozityvią pareigą sukurti bei įgyvendinti veiksmingas procedūras, leidžiančias apginti konkrečią teisę nacionaliniu lygmeniu“ [13, p. 3].

Apibendrinant Konvencijos 8 straipsnio taikymo kontekste formuluojamus procesinius saugiklius galima apibrėžti kaip iš valstybės pareigos užtikrinti pagarbą asmens privačiam ir šeimos gyvenimui, būsto neliečiamybei ir susirašinėjimo slaptumui kylančius numanomus pozityvius procesinius reikalavimus, kurių tikslas – užtikrinti, kad Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintoms materialinėms teisėms turintis įtakos sprendimų priėmimo procesas būtų sąžiningas ir garantuotų veiksmingą šių teisių apsaugą.

2. Procesiniai saugikliai ir sąžiningos pusiausvyros principas

Procesiniai saugikliai aptinkami tiek byloje, nagrinėjamoje iš valstybės pozityvių (*Tysiac v. Poland* [75]), tiek iš negatyvių pareigų perspektyvos (*Venema v. the Netherlands* [80], *Paulic v. Croatia* [59], *Shutukurov v. Russia* [66]). Atsižvelgiant į tai, kad procesiniai saugikliai iš esmės yra pozityvaus pobūdžio, gali kilti klausimas, koks jų ir iš Konvencijos 8 straipsnio kylančių valstybės negatyvių pareigų santykis, ar yra bendras principas, pagrindžiantis procesinių reikalavimų svarbą, nesvarbu, vertinami pozityvūs ar negatyvūs valstybės įsipareigojimai.

Šiuo požiūriu pirmiausia reikėtų pažymėti, kad EŽTT yra pripažinęs, jog tam tikrais atvejais valstybės pozityvių ir negatyvių pareigų pagal Konvencijos 8 straipsnį ribos negali būti tiksliai apibrėžtos. Kartu pabrėžiama, kad abiem atvejais (tiek

pozityvių, tiek negatyvių pareigų kontekste, – *aut past.*), taikomi panašūs principai, t. y., vertinant, ar yra valstybės pareiga, turi būti atsižvelgiama į poreikį nustatyti sąžiningą visuomenės ir asmens interesų pusiausvyrą; taip pat abiem atvejais valstybės turi tam tikrą vertinimo laisvę [48; 75; 58]. Tam tikrais atvejais Teismas netgi pripažįsta, jog nėra poreikio aiškiai identifikuoti, iš kokios pareigos perspektyvos reikėtų vertinti situaciją, nes konkrečios bylos esminis klausimas, ar buvo išlaikyta sąžininga viešojo ir privataus intereso pusiausvyra [30; 41; 78, 38].

Taigi, visų pirma pabrėžiamas sąžiningos pusiausvyros (angl. *fair balance*) principas, kuris, anot Teismo, yra įkūnytas visoje Konvencijoje [70; 57; 56]. Šis principas, išreiškiantis poreikį įvertinti įvairius konkuruojančius asmens ir visuomenės interesus bei nustatyti jų pusiausvyrą, dažniausiai tiesiogiai nurodomas byloje, nagrinėjamoje iš valstybės pozityvių pareigų perspektyvos arba tais atvejais, kai Teismas nusprendžia nesieti situacijos su kuria nors viena pareigų rūšimi (*Dickson v. the United Kingdom* [30], *Hatton v. the United Kingdom* [38]).

Atsižvelgiant į tai, jog procesinių saugiklių tikslas yra užtikrinti, kad, priimant sprendimus būtų tinkamai atsižvelgta į asmens EŽTK 8 straipsnio saugomus interesus, šių saugiklių egzistavimas gali būti vertinamas kaip vienas iš kriterijų sprendžiant, ar buvo išlaikyta sąžininga asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra. Procesinių saugiklių ir sąžiningos pusiausvyros sąveika itin ryški su aplinkos veiksmų poveikiu asmens privačiam gyvenimui susijusiose byloje. Šiose byloje EŽTT pozicija tokia, kad aplinkai turintys įtakos valstybės sprendimai gali būti verti-

nami dviem aspektais. Pirma, Teismas gali vertinti sprendimo turinio atitiktį Konvencijos 8 straipsniui. Antra, gali būti tiriamas sprendimo priėmimo procesas, siekiant patikrinti, ar buvo suteiktas „pakankamas svoris“ asmens interesams [38; 73; 35]. Pripažindamas plačią valstybių vertinimo laisvę priimant vienokio ar kitokio turinio sprendimus, Teismas šiose bylose susitelkia į sprendimų priėmimo proceso vertinimą. Kartu akivaizdu, kad vertinant sprendimų priėmimo procesą daugiausia dėmesio skiriama būtent procesiniams saugikliams, kurie patys ir praktinis jų veiksmingumas būtent ir leidžia Teismui spręsti, ar buvo reikiamai atsižvelgta į asmens interesus ir ar nebuvo pažeistas sąžiningos pusiausvyros principas. Pavyzdžiui, byloje *Giacomelli v. Italy*, nustatęs, kad kompetentingos institucijos nevykdė teismo sprendimų, įpareigojančių uždaryti aplinkos apsaugos reikalavimų neatitinkančią pavojingų atliekų perdirbimo įmonę, Teismas konstatavo tokiu būdu buvus paneigtą pareiškėjai prieinamų procesinių saugiklių veiksmingumą bei nebuvus išlaikytą sąžiningą bendruomenės intereso turėti nuodingas atliekas perdirbančią įmonę ir pareiškėjos intereso veiksmingai naudotis pagarba būstui, privačiam ir šeimos gyvenimui pusiausvyrą [35].

Negatyvių pareigų kontekste sąžiningos pusiausvyros principas pasireiškia kaip valstybės pareiga susilaikyti nuo EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimo neatitinkančių veiksmų, kuriais būtų apribotos EŽTK 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės. Tokią išvadą leidžia daryti Teismo argumentacija bylose *Slivenko v. Latvia*, *Uner v. the Netherlands*, *Maslov v. Austria* bei *Murray v. the United Kingdom*,

kur, sprenddamas pareiškėjams pritaikytų apribojimų atitikties „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimui klausimą, Teismas pažymėjo, kad jo „užduotis yra įsitikinti, ar ginčijamos priemonės išsaugo sąžiningą pusiausvyrą tarp reikšmingų interesų, t. y. Konvencijos saugomų asmens teisių ir bendruomenės interesų“ [69; 77; 51; 54].

Procesinių saugiklių ir sąžiningos pusiausvyros principo sąveika negatyvių pareigų kontekste pasireiškia tuo, kad jie gali būti pasitelkiami sprendžiant, ar konkretus teisės į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui apribojimas atitiko „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimą. Pavyzdžiui, byloje *Kay and Others v. the United Kingdom* [44], *Paulic v. Croatia* [59], *Cosic v. Croatia* [27], *McCann v. the United Kingdom* [52] Teismas konstatavo, jog 8 straipsnio 2 dalies reikalavimas, kad apribojimas būtų „būtinamas demokratinėje visuomenėje“, kelia ne tik materialinių, bet ir procesinių klausimų. Apskritai „būtinumas demokratinėje visuomenėje“ Teismo praktikoje pagal Konvencijos 8–11 straipsnius yra interpretuojamas kaip dviejų elementų – „neatidėliotino visuomenės poreikio“ (angl. *pressing social need*) ir proporcingumo – visuma [68; 63; 82]. Savo ruožtu, vertinant šiuos elementus, atsižvelgiama, ar valstybės nurodytos priežastys, kuriomis grindžiamas apribojimas, yra „svarbios ir pakankamos“ (angl. *relevant and sufficient*). Būtent vertinant priežasčių svarbą ir pakankamumą reikšmingą vaidmenį įgyja procesiniai reikalavimai, nes, kaip pažymėjo EŽTT byloje *Sommerfeld v. Germany* [71], *Sahin v. Germany* [64] bei *C. v. Finland* [20], Teismas negali tinkamai įvertinti, ar nurodytos priežastys buvo „pakankamos“ pagal Konvencijos 8 straipsnio

2 dalį, kartu nesprendamas, ar sprendimų priėmimo procesas kaip visuma suteikė pareiškėjui reikiamą jo interesų apsaugą. Kaip pavyzdį galima pateikti bylą *Sommerfeld v. Germany*, kurioje nacionaliniai teismai atmetė pareiškėjo prašymą nustatyti bendravimo su dukra tvarką dėl to, kad mergaitė nuosekliai laikėsi neigiamos pozicijos bendravimo su tėvu atžvilgiu. Nagrinėdamas šią pareiškėjo teisę į pagarbą šeimos gyvenimui apribojančią situaciją „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ aspektu, Teismas pažymėjo, kad pareiškėjui buvo sudaryta galimybė pateikti visus argumentus, taip pat jam buvo prieinama visa informacija, kuria rėmėsi teismai. Nustatęs, kad Vokietijos teismai nepažeidė Konvencijos 8 straipsnio procesinių reikalavimų, Teismas konstatavo, jog šis EŽTK straipsnis nebuvo pažeistas [71].

Nors procesiniai saugikliai gali būti vertinami kaip vienas iš kriterijų, pasitelkiamų tikrinant, ar konkrečiu atveju buvo išlaikyta sąžininga konkuruojančių individualių ir bendrų interesų pusiausvyra, ne mažiau svarbų vaidmenį jie atlieka taikant dar vieną EŽTK taikymo praktikoje išplėtotą principą.

3. Procesiniai saugikliai ir subsidiarumas

Luzius Wildhaberis, kalbėdamas apie valstybių pareigą sukurti ir įgyvendinti veiksmingas procedūras, leidžiančias apginti konkrečią teisę nacionaliniu lygmeniu, yra nurodęs, jog šios pareigos egzistavimą patvirtina vidaus gynybos priemonių išsėmimo taisyklė, įtvirtinta Konvencijos 35 straipsnyje, ir pareiga suteikti tinkamą gynybą pagal Konvencijos 13 straipsnį. Jo teigimu, veiksmingos procedūros yra būtinos, kad Konvencijos sistema galėtų

funkcionuoti kaip subsidiari, o galutinis sistemos tikslas yra užtikrinti, kad asmenys visoje Konvencijos bendruomenėje galėtų tinkamai ginti savo Konvencijoje įtvirtintas teises nacionalinėse teisės sistemose [13, p. 3]. Taigi procesinių saugiklių nacionaliniu lygmeniu reikalavimas yra glaudžiai susijęs su subsidiariu Konvencijos pobūdžiu ir valstybių vertinimo laisve (angl. – *margin of appreciation*) priimant pamatinėms teisėms ir laisvėms turinčius įtakos sprendimus.

Subsidiarus Konvencijos pobūdis reiškia, kad už žmogaus teisių apsaugą bei Konvencijos nuostatų veiksmingą įgyvendinimą pirmiausia atsakingos nacionalinės institucijos ir ypač teismai, o Teismo funkcija yra prižiūrėti, ar nacionalinių teismų pateiktas vidaus teisės aiškinimas dera su Konvencija [7, p. 100]. Atsižvelgiant į tai, EŽTT jurisprudencijoje buvo suformuluota valstybės vertinimo laisvės doktrina, pagal kurią nacionalinėms valdžios institucijoms pripažįstama tam tikra diskrecija nuspręsti, kokiais atvejais, koku mastu ir priemonėmis gali būti ribojamos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei jos papildomuose protokoluose įtvirtintos teisės ir laisvės. Paulas Mahoney šią doktriną vaizdžiai apibūdino kaip skiriamąją liniją tarp nacionalinio ir tarptautinio Konvencijos nuostatų įgyvendinimo lygmenų [6, p. 273].

Veiksniai, nulemiantys, kokios apimties vertinimo laisvė bus pripažinta valstybei konkrečiu atveju, išlieka diskusijų objektas, nes valstybei pripažįstamos vertinimo laisvės dydis iš esmės nustatomas kiekvienoje byloje. Dauguma autorių, nagrinėjančių vertinimo laisvės dydį lemiančias aplinkybes, koncentruojasi į materialinio pobūdžio veiksnius. Pavyzdžiui, Van Dij-

kas ir Van Hoofas pagrindiniais kriterijais, lemiančiais valstybėms suteikiamos vertinimo teisės ribas, laiko teisės, naudojimosi kuria klausimas sprendžiamas, svarbą demokratinėje visuomenėje ir tai, ar gali būti išvestas bendras europinis šios teisės apsaugos standartas [12, p. 592–595]. Eva Brems greta aplinkybių, apibūdinančių konkrečios teisės svarbą asmeniui, reikšmingu vertinimo laisvės riboms turinčiu įtakos veiksniu laiko apribojimo tikslą, rodantį norimo apginti bendruomenės intereso svarbą. Brems taip pat išskiria keturias viešosios politikos sritis (angl. *policy field*), kuriose valstybei paliekama platesnė vertinimo laisvė: 1) sritis, kurioje valstybės institucijos yra geresnėje padėtyje įvertinti situaciją, nes lemiamą vaidmenį vaidina faktų vertinimas (pvz., sprendžiant asmens veiksnio apribojimo ar vaikų globos klausimus), taip pat kai reikia įvertinti bendrus visuomenės poreikius ir tendencijas (priemonės, skirtos apsaugoti visuomenės moralę ar nulemtos kultūrinių ypatumų, pvz., abortų reglamentavimas); 2) valstybės ekonominės ir socialinės politikos sritis; 3) glaudžiai su valstybės suverenitetu susijusi sritis (nacionalinis saugumas, migracijos kontrolė); 4) veiksmai, susiję su asmenimis, kuriems taikomas specialus režimas (valstybės tarnautojų, įkalintų asmenų, karių statuso klausimai) [3, p. 373–380].

Galima teigti, kad greta šių materialinių valstybės vertinimo laisvei turinčių įtakos veiksnių svarbus vaidmuo tenka ir procesiniams aspektams, o tai itin atsiskleidžia teisės į privatų ir šeimos gyvenimą byloje. Pavyzdžiui, byloje *Buckley v. the United Kingdom*, kurioje buvo sprendžiamas atsisakymo išduoti leidimą romų šeimai pasistatyti kelioninius vagonėlius jiems

priklausančiame sklype klausimas, EŽTT konstatavo, jog asmeniui prieinami procesiniai saugikliai yra ypač svarbūs sprendžiant, ar valstybė, nustatydamą reguliacinį mechanizmą, neperžengė vertinimo laisvės ribų [18]. Vėliau ši nuostata buvo pakartota kitose su teise į pagarbą būstui susijusiose bylose – *Chapman v. the United Kingdom* [24], *Connors v. the United Kingdom* [26], *Cosic v. Croatia* [27], *Zehentner v. Croatia* [82], *Paulic v. Croatia* [59], *Kay and Others v. the United Kingdom* [44]⁴. Labai panaši nuostata buvo suformuluota ir byloje *Shtukaturov v. Russia* [66] bei *Salontaji-Drobnjak v. Serbia* [65], kur buvo vertinami asmens veiksnio apribojimo sprendimai. Šiose bylose Teismas pabrėžė, jog valstybės vertinimo laisvės mastas priklauso nuo sprendimų priėmimo proceso kokybės. Jeigu šis procesas koku nors požiūriu buvo aiškiai netinkamas, nacionalinių institucijų išvados tampa labiau atviros kritikai.

Procesinių reikalavimų įtaką valstybės vertinimo laisvės dydžiui pripažįsta ir L. Wildhaberis, J. Christoffersenas bei F. Tulkens. L. Wildhaberio teigimu, esant tinkamoms procedūroms, nacionalinės institucijos įgyja galimybę rinktis iš įvairių su žmogaus teisėmis darančių sprendimų [13, p. 4]. Tokią pačią išvadą daro ir J. Christoffersenas, argumentuodamas, kad kuo tinkamiau ir rūpestingiau bus vykdomas sprendimų priėmimo procesas nacionaliniu lygmeniu, tuo didesnė reikšmė bus suteikta subsidiarumo principui ir

⁴ Ši formuluotė taip pat buvo pritaikyta byloje *D.H. and Others v. the Czech Republic* [28], kurioje paplitusi praktika perduoti romų tautybės vaikus į sutrikusio intelekto vaikams skirtas specialiąsias mokyklas buvo tiriami EŽTK 14 straipsnio (diskriminacijos draudimas) kartu su 1 protokolo 2 straipsnio (teisė į mokslą) aspektu.

tuo platesnė bus valstybės diskrecija [4, p. 477]. Kartu galima teigti, jog procesiniai saugikliai padeda išlaikyti valstybės vertinimo laisvės ir Teismo vykdomos priežiūros pusiausvyrą, nes pareiga laikytis Konvencijos taikymo praktikoje suformuluotų procesinių standartų leidžia apibrėžti valstybių diskrecijos ribas su plačia vertinimo laisve susijusiose srityse. Kaip pavyzdį galima pateikti bylas, kuriose vertinami nacionalinio saugumo interesais grindžiami apribojimai. Byloje *Rotaru v. Romania* Teismas pabrėžė, jog tinkami ir veiksmingi saugikliai nuo piktnaudžiavimo, o ypač veiksmingos teisminės priežiūros procedūros yra itin svarbios slapto stebėjimo atveju, nes yra rizika, jog slapto stebėjimo sistema, skirta apsaugoti nacionalinį saugumą, gali sunaikinti demokratiją, motyvuodama jos gynimu [62]. Veiksmingų saugiklių ir teisminės priežiūros svarba taip pat buvo pabrėžta bylose *Klass and Others v. Germany* [47], *Kennedy v. the United Kingdom* [46], *Bykov v. Russia* [17]. Panaši argumentacija pasitelkiama ir deportacijos bylose, kuriose valstybės pozicija buvo grindžiama nacionalinio saugumo interesais [21; 50; 55; 16; 45]. Byloje *Liu v. Russia* buvo konstatuota, kad nors su nacionaliniu saugumu susijusiais atvejais naudoti konfidencialią informaciją gali būti neišvengiama, tačiau tai nereiškia, jog nacionalinės institucijos gali išvengti veiksmingos teisminės priežiūros motyvuodamos tuo, kad atvejis susijęs su nacionaliniu saugumu ar terorizmu. Yra ir gali būti pasitelkiami būdai, atitinkantys teisėtus saugumo interesus dėl žvalgybinės informacijos pobūdžio ir šaltinių, o kartu suteikiantys asmeniui esmines procedūrinio teisingumo priemones [49]⁵.

⁵ Beje, nuostata dėl procedūrinio teisingumo šioje byloje buvo perkelta iš pagal EŽTK 5 straipsnio

Taigi, nors doktrinoje didesnė valstybės vertinimo laisvė dažnai siejama su valstybės nacionalinio saugumo, ekonominiiais interesais ar geresnėmis nacionalinių institucijų galimybėmis surinkti reikiamus įrodymus (2, p. 65; 3, p. 174–175), galima teigti, kad tokiose bylose svarbus vaidmuo tenka ir nacionalinių institucijų pareigai tinkamai surinkti ir kruopščiai įvertinti su asmens bei visuomenės interesais susijusius duomenis, suteikiant suinteresuotiems asmenims būtinus procesinius saugiklius. Kaip pavyzdį galima pateikti su aplinkosaugos klausimais susijusias bylas *Fadeyeva v. Russia* ir *Dubetska and Others v. Ukraine*, kur EŽTT konstatavo, jog „klausimų, susijusių su viešąja politika aplinkos apsaugos srityje, kompleksiškas lemia subsidarių Teismo vaidmenį. Todėl pirmiausia Teismas turi iširti, ar sprendimų priėmimo procesas buvo sąžiningas, ir tik išimtiniais atvejais gali peržengti šią ribą bei tikrinti materialinį nacionalinių institucijų išvadų turinį“ [34; 31]. Tokia Teismo argumentacija atskleidžia, kad kokybiškas sprendimų priėmimo procesas tampa būtina prielaida, kad valstybė galėtų naudotis platesne vertinimo laisve. Taigi nėra pagrindo nesutikti su F. Tulkens pozicija, jog „didėjantis dėmesys procesiniams aspektams suteikia Teismo vykdomai priežiūrai objektyvumo ir patikimumo, nes sprendimai dėl vaiko paėmimo iš šeimos ar ekonomikos ir aplinkos apsaugos santykio yra

4 dalį (sulaikyto asmens teisė kreiptis į teismą) nagrinėtos bylos *Chahal v. the United Kingdom* [23]. Taip pat identiška nuostata pasitelkiama bylose pagal EŽTK 6 straipsnį (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) – *Tinnelly & Sons Ltd and Others and McElduff and Others v. the United Kingdom* [74], *Devlin v. the United Kingdom* [29], tai leidžia daryti prielaidą, jog suformuluoti taikant procesines garantijas įtvirtinančias EŽTK nuostatas (5, 6 str.) standartai gali būti pasitelkiami vertinant ir valstybės procesines pareigas materialinių teisių srityje.

klausimai, kurių sprendimas suponuoja artumą faktams ir socialinei realybei. Neišvengiamas Teismo atotrūkis nuo faktinės situacijos apsunkina sprendimų priėmimą šiose jautriose bylose, todėl procedūralizacijos judėjimas yra pajėgus suteikti prasmę nuožiūros laisvei, pridėdamas sąlygą: prieš priimdamas valstybės vertinimą, Teismas patikrins, ar valstybė išnaudojo visas galimybes pasiekti tinkamą sprendimą“ [11, p. 7].

Išvados

1. Konvencijos 8 straipsnio taikymo kontekste formuluojamus procesinius saugiklius galima apibrėžti kaip iš valstybės pareigos užtikrinti pagarbą asmens privačiam ir šeimos gyvenimui, būsto neliečiamybei ir susirašinėjimo slaptumui kylančius numanomus pozityvius procesinius reikalavimus, kurių tikslas – užtikrinti, kad Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas materialinėms teisėms turintis įtakos sprendimų priėmimo procesas būtų sąžiningas ir užtikrintų veiksmingą šių teisių apsaugą.
2. Procesiniai saugikliai tampa vienu iš kriterijų, leidžiančių Teismui įvertinti, ar buvo išlaikyta sąžininga asmens ir visuomenės interesų pusiausvra. Pozityvių pareigų kontekste tai, kad nėra pakankamų procesinių saugiklių, gali lemti išvadą, jog valstybė pažeidė Konvencijos 8 straipsnį neįvykdydama pozityvios pareigos imtis veiksmų, būtinų siekiant užtikrinti veiksmingą pagarbą 8 straipsnio saugomoms teisėms. O vertinant situaciją iš valstybės negatyvių pareigų perspektyvos, procesiniai saugikliai gali būti pasitelkiami kaip kriterijus nustatant, ar teisių apribojimas atitiko Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą būtinumo demokratinėje visuomenėje reikalavimą, konkrečiai – ar valstybės nurodytos priežastys, kuriomis grindžiamas apribojimas, buvo „svarbios ir pakankamos“. Nustačius, kad valstybė nepateikė svarbių ir pakankamų apribojimą pagrindžiančių priežasčių, konstatuojama, jog valstybė pažeidė negatyvią pareigą susilaikyti nuo 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintais teisės ribojančių veiksmų, jei šie apribojimai neatitinka šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintų sąlygų.
3. Procesinių saugiklių, kaip valstybės vertinimo laisvei turinčio įtakos veiksnio, reikšmė itin išryškėja bylose, susijusiose su tomis sritimis, kur valstybėms tradiciškai paliekama plati vertinimo laisvė (vaikų globa, ekonominiai, nacionalinio saugumo interesai), nes jie padeda išlaikyti subsidiarios Teismo vykdomos priežiūros ir valstybių diskrecijos pusiausvyrą.

LITERATŪRA

Specialioji literatūra

1. AKANDJI-KOMBE, J. F. *Positive obligations under the European Convention on Human Rights*. Council of Europe, 2007.
2. ARAI, Y. *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*. Intersentia, 2002.
3. BREMS, E. *Human Rights – Universality and Diversity*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2001.
4. CHRISTOFFERSEN, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

5. CLAES, E., *et al. Privacy and the criminal law*. Antwerpen: Intersentia, 2006.
6. CLAYTON, R.; ir TOMLINSON, H. *The Law of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
7. JOČIENĖ, D. *Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos sąjungos teisę*. Vilnius: *Jurisprudencija*, 2010, nr. 3(121).
8. KILKELLY, U. *Children's Rights: A European Perspective*. Dublin: *Judicial Studies Institute Journal*, 2004, no. 68.
9. MOWBRAY, A. *The Development of Positive Obligations Under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford: Hart Publishing, 2004.
10. SAGATYS, G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisės informacijos centras, 2006.
11. TULKENS, F. *The European Court of Human Rights is Fifty: Recent Trends in the Court's Jurisprudence* [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://constcourt.ge/files/J-En.pdf>>.
12. VAN DIJK, P.; ir VAN HOOFF, G. J. H. *Theroy and Practice of the European Convention on Human Rights*. Boston: Kluwer Law and Taxation Publisher, 1990.
13. WILDHABER, L. *The Place of the European Court of Human Rights in the European Constitutional Landscape* [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://www.confcoconsteu.org/reports/Report%20ECHR-EN.pdf>>.
14. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016.
15. *B v. the United Kingdom* (Plenary), application no. 9840/82, Judgement of 8 July 1987.
16. *Bashir and Others v. Bulgaria*, application no. 65028/01, Judgement of 14 June 2007.
17. *Bykov v. Russia* (GC), application no. 4378/02, Judgement of 10 March 2009.
18. *Buckley v. the United Kingdom*, application no. 20348/92, Judgement of 29 September 1996.
19. *Buscemi v. Italy*, application no. 29569/95, Judgement of 16 September 1999.
20. *C. v. Finland*, application no. 18249/02, Judgement of 9 May 2006.
21. *C.G. and Others v. Bulgaria*, application no. 1365/07, Judgement of 24 April 2008.
22. *Capital Bank AD v. Bulgaria*, application no. 49429/99, Judgement of 24 November 2005.
23. *Chahal v. the United Kingdom* (GC), application no. 22414/93, Judgement of 15 November 1996.
24. *Chapman v. the United Kingdom* (GC), application no. 27238/95, Judgement of 18 January 2001.
25. *Ciubotaru v. Moldova*, application no. 27138/04, Judgement of 27 April 2010.
26. *Connors v. the United Kingdom*, application no. 66746/01, Judgement of 27 May 2004.
27. *Cosic v. Croatia*, application no. 28261/06, Judgement of 15 January 2009.
28. *D.H. and Others v. the Czech Republic* (GC), application no. 57325/00, Judgement of 13 November 2007.
29. *Devlin v. the United Kingdom*, application no. 29545/95, Judgement of 30 October 2001.
30. *Dickson v. the United Kingdom* (GC), application no. 44362/04, Judgement of 4 December 2007.
31. *Dubetska and Others v. Ukraine*, application no. 30499/03, 10 February 2011.
32. *Dvoracek and Dvorackova v. Slovakia*, application no. 30754/04, Judgement of 28 July 2009.
33. *Elsholz v. Germany* (GC), application no. 25735/94, Judgement of 13 July 2000.
34. *Fadeyeva v. Russia*, application no. 55723/00, Judgement of 9 June 2005.
35. *Giacomelli v. Italy*, application no. 59909/00, Judgement of 2 November 2006.
36. *Gulijev v. Lithuania*, application no. 10425/03, Judgement of 16 December 2008.
37. *H.K. v. Finland*, application no. 36065/97, Judgement of 26 September 2006.
38. *Hatton v. the United Kingdom* (GC), application no. 36022/97, 8 July 2003.
39. *Hoppe v. Germany*, application no. 28422/95, Judgement of 5 December 2002.
40. *Jasinskis v. Latvia*, application no. 45744/08, Judgement of 21 December 2010.
41. *Johansson v. Finland*, application no. 10163/02, Judgement of 6 September 2007.
42. *Jucius ir Juciuvienė v. Lithuania*, application no. 14414/03, Judgement of 25 November 2008.
43. *K. A. v. Finland*, application no. 27751/95, Judgement of 14 January 2003.

Tarptautinės sutartys

14. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016.

Praktinė medžiaga

15. *B v. the United Kingdom* (Plenary), application no. 9840/82, Judgement of 8 July 1987.
16. *Bashir and Others v. Bulgaria*, application no. 65028/01, Judgement of 14 June 2007.
17. *Bykov v. Russia* (GC), application no. 4378/02, Judgement of 10 March 2009.
18. *Buckley v. the United Kingdom*, application no. 20348/92, Judgement of 29 September 1996.
19. *Buscemi v. Italy*, application no. 29569/95, Judgement of 16 September 1999.
20. *C. v. Finland*, application no. 18249/02, Judgement of 9 May 2006.
21. *C.G. and Others v. Bulgaria*, application no. 1365/07, Judgement of 24 April 2008.

44. *Kay and Others v. the United Kingdom*, application no. 37341/06, Judgement of 21 September 2010.
45. *Kaushal and Others v. Bulgaria*, application no. 1537/08, Judgement of 2 September 2010.
46. *Kennedy v. the United Kingdom*, application no. 26839/05, Judgement of 18 May 2010.
47. *Klass and Others v. Germany (Plenary)*, application no. 5029/71, Judgement of 6 September 1978.
48. *Kroon and Others v. the Netherlands*, application no. 18535/91, Judgement of 27 October 1994.
49. *Liu v. Russia*, application no. 42086/05, Judgement of 6 December 2007.
50. *Lupsa v. Romania*, application no. 10337/04, Judgement of 8 June 2006.
51. *Maslov v. Austria (GC)*, application no. 1638/03, Judgement of 23 June 2008.
52. *McCann v. the United Kingdom*, application no. 19009/04, Judgement of 13 May 2008.
53. *McMichael v. the United Kingdom*, application no. 16424/90, Judgement of 24 February 1995.
54. *Murray v. the United Kingdom (GC)*, application no. 14310/88, Judgement of 28 October 1994.
55. *Musa and Others v. Bulgaria*, application no. 61259/00, Judgement of 11 January 2007.
56. *N. v. the United Kingdom (GC)*, application no. 26565/05, Judgement of 27 May 2008.
57. *Öcalan v. Turkey (GC)*, application no. 46221/99, Judgement of 12 May 2005.
58. *Odievre v. France (GC)*, application no. 42326/98, Judgement of 13 February 2003.
59. *Paulic v. Croatia*, application no. 3572/06, Judgement of 22 October 2009.
60. *R. v. the United Kingdom (Plenary)*, application no. 10496/83, Judgement of 8 July 1987.
61. *Roche v. the United Kingdom*, application no. 32555/96, Judgement of 19 October 2005.
62. *Rotaru v. Romania (GC)*, application no. 28341/95, Judgement of 4 May 2000.
63. *S. and Marper v. the United Kingdom (GC)*, applications nos. 30562/04 and 30566/04, Judgement of 4 December 2008.
64. *Sahin v. Germany (GC)*, application no. 30943/96, Judgement of 8 July 2003.
65. *Salontaji-Drobnjak v. Serbia*, application no. 36500/05, Judgement of 13 October 2009.
66. *Shukaturov v. Russia*, application no. 44009/05, Judgement of 27 March 2008.
67. *Silih v. Slovenia (GC)*, application no. 71463/01, Judgement of 9 April 2009.
68. *Silver and Others v. the United Kingdom*, applications nos 5947/72; 6205/73 et. al., Judgement of 25 March 1983.
69. *Slivenko v. Latvia (GC)*, application no. 48321/99, Judgement of 9 October 2003.
70. *Soering v. the United Kingdom*, application no. 14038/88, Judgement of 07 July 1989.
71. *Sommerfeld v. Germany (GC)*, application no. 31871/96, Judgement of 8 July 2003.
72. *T. P. and K. M. v. the United Kingdom (GC)*, application no. 28945/95, Judgement of 10 May 2001.
73. *Taskin and Others v. Turkey*, application no. 46117/99, Judgement of 10 November 2004.
74. *Tinnelly & Sons Ltd and Others and McElduff and Others v. the United Kingdom*, application no. 62/1997/846/1052–1053, Judgement of 10 July 1998.
75. *Tysiac v. Poland*, application no. 5410/03, Judgement of 20 March 2007.
76. *Turek v. Slovakia*, application no. 57986/00, Judgement of 14 February 2006.
77. *Uner v. the Netherlands (GC)*, application no. 46410/99, Judgement of 18 October 2006.
78. *Uslu v. Turkey (no. 2)*, application no. 23815/04, Judgement of 20 January 2009.
79. *Varnava and Others v. Turkey (GC)*, applications nos. 16064/90, 16065/90 et al., Judgement of 18 September 2009.
80. *Venema v. the Netherlands*, application no. 35731/97, Judgement of 17 December 2002.
81. *W. v. the United Kingdom (Plenary)*, application no. 9749/82, Judgement of 8 July 1987.
82. *Zehentner v. Austria*, application no. 20082/02, Judgement of 16 July 2009.

PROCEDURAL SAFEGUARDS RELATING TO THE RIGHT TO RESPECT FOR PRIVATE AND FAMILY LIFE IN THE JURISPRUDENCE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Erika Leonaitė

S u m m a r y

Procedural safeguards, as applied in the context of Article 8 cases of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, can be defined as positive procedural requirements, implicit in the state's obligation to ensure respect for private and family life, home and correspondence. The aim of these safeguards is to ensure that the decision-making process, related to substantial rights guaranteed by Article 8. 1 of the Convention, is fair and ensures effective protection of those rights. The article reveals the content of the most widely used procedural safeguards (effective participation in the decision-making process; adversarial review proceedings before an independent body; duty to provide adequate reasons for decisions interfering with article 8 rights) and argues that these safeguards play an important role while applying the fair balance and subsidiarity principles.

In the jurisprudence of the European Court of Human Rights procedural safeguards are increasingly used as a criterion helping to establish a fair balance between private and public interests. In the context of positive obligations the lack of procedural safeguards may lead to a finding that a State failed to perform its obligation to ensure effective respect for the rights protected by Article 8. In the context of negative obligations procedural safeguards may be employed as a criterion in deciding whether the reasons adduced to justify the interference were relevant and sufficient for the purposes of paragraph 2 of Article 8 of the Convention. Procedural safeguards are also employed in the process of defining the limits of the State's margin of appreciation and may be considered as a factor helping to balance subsidiary review performed by the Court and the discretion left to the State.

Įteikta 2011 m. kovo 31 d.

Priimta publikuoti 2011 m. spalio 6 d.